

צל היחסים בין יהודה ורומא בימי יוחנן הורקנוס

מ. שטרן
Author(s):

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. א (תשכ"א), pp. 1-22

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.jstor.org/stable/70052402)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70052402>

Accessed: 17/11/2011 11:47

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

על היחסים בין יהודה ורומא בימי יוחנן הורקנוס

הברית בין היהודים והרומאים משנת 161 לפסה"נ מציינת הכרה רשמית של הרפובליקה הרומית ביהודה החשמונאית ומהווה צעד חשוב בדרכה של זו האחרונה לחירות מדינית. לרומא היה עניין בהתקשרות זו, שהיתה עשויה לפגוע באחדותה של מלכות בית סלווקוס. ידוע לנו על נסיון ראשון של התערבות רומית לטובת המורדים היהודיים, בהנהגתו של יהודה המקבי, מספר שנים קודם לכן, שעה שכמה צירים רומיים, שנקלעו לארצות-המזרח, הציעו את סיועם ליהודים במשא והמתן שלהם עם חצר-המלכות באנטיוכיה¹; ואילו בשנת 161, עם החרפת היחסים בין רומא לבין מלכות בית סלווקוס — בעקבות עלייתו של דמטריוס הראשון על כסא המלכות בשנת 162 — ראה יהודה המקבי שעת-כושר לכריתת ברית רשמית עם הרפובליקה.

לתכלית זו שיגר לרומא את אופולמוס בן יוחנן ואת יאסון בן אלעזר², שהצליחו להניע את הסינאט לאשר את הברית³. בדורות ההם הגיעה רומא להסכמים מעין אלה עם גופים מדיניים שונים⁴. חוזה הברית בין רומא ליהודה, ששני סעיפיו העיקריים היו: נייטרליות ידידותית והגנה הדדית לא הובא לאישורה של אסיפת-העם, אלא נוסח בצורת *senatus consultum* בלבד⁵. מן הראוי להטעים, שמבחינה פורמאלית לא היתה באותו הסכם משום פגיעה בריבונותה של המדינה החלשה ע"י המעצמה האדירה, שאתה נכרתה הברית⁶.

לברית לא היו תוצאות מיידיות. דמטריוס לא נרתע מלשלוח את צבאו נגד המורדים⁷ ולהנחיל להם תבוסה, כמו שלא היסס למגר את התנגדותו המזוינת של המורד טימארכוס, שפעל בחזית אחרת ושאלף הוא נהנה מתמיכת הרומאים. בכל זאת אין להוציא מכלל חשבון את

(1) עיין מקבים ב', יא, לד ואילך. *Niese*, Kritik der beiden Makkabäerbücher, 1900, 70 sqq.;

Krug, Die Senatsboten der römischen Republik, 1916, 68 sq.

(2) עיין מקבים א', ח, יו.

(3) הנוסח של הסכם-הברית מובא במקבים א', ח, כג ואילך (= יוספוס, קדמוניות י"ב, 417 ואילך).

השווה: מלחמת היהודים א, 38.

(4) על הסוגים השונים של בעלי הברית הרומיים ראה: I. Matthaei, On the Classification of

Roman Allies, Classical Quarterly I, 1907, 182 sqq.

(5) בקדמוניות י"ב, 417 ואילך מדובר על תעודת-הברית כעל δόγμα συγκαλήτου. ראה בעניין זה:

Täubler, Imperium Romanum 1913, 239 sqq. כמעט כל החוקרים, שדנו בפרשה לאחר טויבלר, קיבלו

את תפיסתו לגבי מהותה של הברית בין רומא ויהודה. עיין: *Volkmann*, Klio XIX, 1925, 398 sq.;

Horn, Foederati, Diss. Frankfurt, 1930, 81; *Accame*, Il dominio romano in Grecia dalla

guerra acaica ad Augusto, 1946, 79 sq.; *Sordi*, Acme V, 1952, 509 sqq.; *Badian*, Foreign

Clientelae, 1958, 108 n. 2. על ההקבלות לברית שהובאו בידי טויבלר מתוך החומר האפיגרפי אפשר

להוסיף עכשיו את הכתובת הלטינית המכילה את נוסח הסכם-הברית עם העיר קלאטיס. ראה: *Lambrino*,

Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, 1933, 278 sqq.; *Passerini*,

Athenaeum N.S. XIII, 1935, 57 sqq.

(6) *Horn*, op. cit., 14 sqq. עיין

(7) ראה מקבים א', ט = קדמוניות י"ב, 420 ואילך.

האפשרות — אעפ"י שאין עדות על כך במקורות — שהרומאים סייעו במידה מסוימת למורדים היהודיים לאחר מותו של יהודה וכן שהם השתדלו לרסן את דמטריוס במאבקו עם יונתן החשמונאי. מכל מקום ברור, שמשחוכשרו התנאים לכך ראו יונתן, שמעון וגם יוחנן הורקנוס הצדקה לחדש את הברית עם הרפובליקה הרומית ולהטעים את הקשרים אתה.

החשמונאים החשיבו ברית זו מכמה בחינות: ראשית, שימשה היא למדינה היהודית מעין כרטיס כניסה לחבר המדינות באזור הים התיכון; ושנית, היתה היא — למרות אכזבות מסוימות — גורם מרתיע הן כלפי בית סלווקוס והן כלפי בית תלמי. ימי פידנה ואלווסיס של שנת 168 הגורלית לא נשכחו במזרח ההלניסטי; — ואם כי עד השליש האחרון של המאה השנייה לא סיפחה רומא משטחי המזרח לתחום שלטונה הישיר, הרי כל הימים גילה הסינאט עירנות רבה לגבי המתרחש בסוריה ובמצרים. ההכרה, שאין סיכוי להתמודד בהצלחה עם הלגיונות הרומיים בשדה הקרב, השפיעה על שיקוליהן של המעצמות השונות גם כשכוחו של הצבא הרומי לא הופעל למעשה. עצם האפשרות של התערבות צבאית רומית בצורה זו או אחרת שימשה מעין הגבלה מתמדת למדיניותן של מעצמות המזרח.⁸ אף התקיפים ביותר שבמלכי בית-סלווקוס היו מוכנים לוותרים מרובים לשם הבטחת יחסים תקינים עם רומא. דמטריוס הראשון נפל קרבן לברית שתוכננה בעידוד הסינאט הרומי, ואנטיוכוס סידטס ראה צורך להעניק מתנות למנהיגי הרפובליקה.⁹ במיוחד חוקה היתה ההשפעה הרומית בחצר המלכות באלכסנדריה. אמנם, תלמי פילומטור נהג לעתים בניגוד להוראותיה של רומא, אך גם הוא וגם יורשיו נזהרו מלבוא לכלל התנגשות עם הסינאט.¹⁰ לאלה היה ברור, שרומא לא תשלים עם סיפוחה של סוריה למדינה התלמית.¹¹ עצם ההכרה בהשפעתה של רומא על מדיניותן של המעצמות ההלניסטיות היא שהניעה את המושלים השונים מבית-חשמונאי לחדש את הברית עם הרפובליקה.

לאחר רצח אביו ושני אחיו בשנת 134¹² נתון היה יוחנן הורקנוס במצב מדיני קשה. הרוצח תלמי נהנה מעידודם של גורמי חוץ, ורק הודות לתמיכתו הנלהבת של העם זכה יוחנן לקבל לידי את השלטון ביהודה ולסכל את מזימות מתנגדיו. עם זאת היה ידוע לו יפה, שאנטיוכוס סידטס (129—138) לא הסתלק משאיפתו לקרוע חלקים משטחי מדינתו וכי עתיד הוא להקדיש

(8) בסופו של דבר נתנסה בכך גם מלך ביתיניה העקשן. ראה Polybius XXXIII, 7; 12 sq. השווה Vitucci, Il regno di Bitunia, 1953, 79 sqq.

(9) אלכסנדר בלס זכה בתמיכה גלויה מצד הסינאט נגד דמטריוס. עיין Polybius XXXIII, 15; 18.

על המתנות, ששלח אנטיוכוס סידטס לסקיפיו אימיליאנוס עיין Livius, Per. LVII.

(10) לכל העניינים הנדונים השווה: W. Otto, Zur Geschichte der Zeit des 6. Ptolemäers, 1934, 88 sqq. ראה גם את צוואתו המפורסמת של תלמי אורגטס השני ב-Supplementum Epigraphicum Graecum IX, No. 7.

(11) עיין: קדמוניות י"ג 114. השווה: Winkler, Rom und Aegypten im 2. Jahrhundert, Diss. Leipzig, 1933, 60 sqq.

(12) לפי מקבים א', טז, יד בא שמעון החשמונאי לבית חתנו תלמי, שבו מצא את מותו, בחודש האחד עשר לשנת מאה שבעים ושבע (למניין בית סלווקוס, כפי שנתקבל אצל היהודים), כלומר, בשבט 134. ראה פרטים על שיטת המניין בספר מקבים א' Schaumberger, Biblica XXXVI, 1955, 423 sqq. השווה: Bickerman, Berytus VIII, 1944, 73 sqq.

מאמצים מרובים להגשמתה, למרות מפלת צבאותיו בימי שמעון¹³. עניין השלטון היהודי ביפו, בגזר ובמצודת ירושלים הוא ששימש סלע המחלוקת. יש אפוא יסוד להניח, שבמסיבות אלו ראה יוחנן הורקנוס הכרח בחידוש הברית עם רומא לשם שמירה על המצב הקיים. בקו זה נקטו גם מושלים במקומות אחרים, שעם מות קודמיהם, או זמן מה לאחר מכן, חידשו את קשריהם עם הרפובליקה¹⁴.

אמנם יוחנן הורקנוס לא היה מלך או מושל יחיד, ואף רומא לא ראתה בו מבחינה רשמית את שליטה המחלט של יהודה, אך למעשה נתייחד לו, כמנהיג, כוהן גדול ומצביא, מעמד של מושל. כלפי חוץ היה במותו של שמעון ובעלייתו של יוחנן הורקנוס משום דמיון לחילופי מלכים ומושלים יחידים בארצות אחרות, באופן שגם במצב רגיל היתה הצדקה ליזמתו בעניין חידוש הברית עם רומא. כך נהג אביו שמעון סמוך לקבלת השלטון לידי¹⁵, בעוד שנבצר מיונתן לעשות כן מיד לאחר התמנותו לכהונה גדולה מתוך שיקולים מדיניים, שכן חשש לשיבוש יחסיו הידידותיים עם בעל כריתו אלכסנדר בלס. ואכן עם ביטולם של שיקולים אלה פעל גם יונתן בכיוון הנזכר¹⁶.

ההנחה בדבר חידוש הברית בין יהודה ורומא סמוך לעלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון מתאשרת ע"י תעודה, בקדמוניות היהודים ספר י"ד, סעיף 145 ואילך, ששימשה נושא לדיונים מרובים יותר מכל תעודה אחרת בספרות היהודית של תקופת הבית השני¹⁷. בה נאמר, שהפריטור

(13) עיין: מקבים א', טו, כה ואילך.

(14) אפשר להביא דוגמאות שונות לכך. על אריאראתס, מלך קפדוקיה, ראה: Polybius XXXI, 3; Livius, Per. XLVI, כך נהג גם פרסוס מלך מוקדון. עיין: Polybius XXV, 3, 1; Livius XL, 58; XLII, 25, 4; 9; השווה: Meloni, Perseo e la fine della monarchia macedone 1953, 68 sqq. בעניין אנטיוכוס אפיפאנס ראה: Livius, XLII, 6. לדעתם של חוקרים רבים, פקע תקפו של חוזה, שנערך בין רומא לבין שליט יחיד עם פטירתו של אותו שליט. ראה, למשל: Ferrenbach, Die amici populi; Heuss, Klio, Romani republikanischer Zeit, Diss. Strassburg, 1895, 75; Beiheft XXXI, 1933, 46 sqq. אמנם לגבי דיונו אין חשיבות לבחינה המשפטית, אלא רק לקביעת העובדה, שמושלים יחידים היו נוהגים למעשה לחדש את הברית עם רומא זמן מסוים לאחר מות קודמיהם. בעניין חידושי הברית עם רומא ראה גם: Täubler, op. cit., 121 sqq. (ביחוד עמ' 125).

(15) יש לקבוע, שהברית בין יהודה ורומא בימיו של שמעון נתחדשה בשנת 142, (היינו, זמן קצר לאחר עלייתו לשלטון) ולא בשנת 139, כפי שעדיין סבורים חוקרים שונים (לאחרונה עוד אָבֶל בפירושו לספרי המקבים עמ' 267). יש לזהות את הקונסול לוקיוס, הנזכר במקבים א', טו, טז (Δεύσιος ὕπατος) עם לוקיוס קיקיליוס מטלוס, הקונסול של שנת 142. ראה: Münzer, Klio XXIV, 1931, 333 sqq.; Broughton, The Magistrates of the Roman Republic I, 476 וביקורו של סקיפיו אימיליאנוס במזרח עיין גם: Cavaignac, Revue numismatique XIII, 1951, 131 sqq.; Astin, Classical Philology LIV, 1959, 221 sqq.

(16) מקבים א', יב, א.

(17) ראה רשימת הספרות של המאה ה'ט"ט על הנושא: Schürer, Geschichte etc. I³⁻⁴, 1901, 251; Juster, Les Juifs dans l'empire romain I 1914, 135 n. 2. המחקרים העיקריים מהמאה העשרים, שהמלומדים הנזכרים לא הספיקו להשתמש בהם בחיבוריהם, הם: Täubler, op. cit., 163 sqq.; Roth, Rom und die Hasmonäer, 1914, 40 sqq.; Willrich, Urkundenfälschung in der hellenis-

לוקיוס ואלריוס נמלך בדעתו של הסינאט, שקיבל החלטה על כך ביום האידים של דצמבר. הישיבה נתקיימה במקדש של קונקורדיה, והעדים לניסוח ההחלטה בכתב היו לוקיוס קופוניוס ופאפיריוס¹⁸. על הפרק עמדה בקשתם של נציגי היהודים אלכסנדר בן יאסון, נומניוס בן אנטיוכוס ואלכסנדר בן דורותאוס לחדש את הברית הקיימת עם הרומאים. הם הגישו לסינאט כשי מגן-זהב וביקשו ממנו לציידם במכתבים, שבהם תאסר כל פגיעה בארצם ובנמליהם. הסינאט הסכים לחידוש הברית ולקבלת המתנה¹⁹.

אמנם מומזון וההולכים בעקבותיו²⁰ ייחסו תעודה זו לימיו של הורקנוס השני, כלומר הם השאירוהו במקום, שהועיד לה יוספוס בספר הי"ד של "קדמוניות". ואולם עובדה היא, שתעודות הרבה בספר זה אינן במקומן הנכון מבחינה עניינית וכתב-היד²¹. אף המחזיקים בהשקפת מומזון לגבי התעודה הנדונה נקטו לעתים עמדה שונה מזו בתכלית ביחס לתעודות אחרות, שלא חששו להוציאן מהמסגרת, שנקבעה להן ע"י יוספוס. ובאשר לתעודה הנדונה — אין ספק בדבר, שאין לה קשר בלתי-אמצעי עם ההרצאה ההיסטורית שלפניה. בסעיף הקודם לתעודה דן יוספוס ביחסים שבין קיסר להורקנוס השני, ובהמשך הסקירה מספר הוא, שקיסר הרשה להורקנוס להקים מחדש את חומות ירושלים, שנהרסו בימי פומפיוס, וכי הוא נתן הוראות בעניין זה לקונסולים שברומא. והנה — אומר יוספוס — ההחלטה שנתקבלה ע"י הסינאט²²; אולם, להפתעתנו, באה כאן תעודה, שבה אין זכר להקמת חומות ירושלים ולקונסולים, אלא היא דנה בחידושה של הברית בין רומא ויהודה בישיבת סינאט, שהיושב ראש שלה הוא פריטור ולא קונסול. בהתאם לכך אין אנו קשורים עוד למסגרת התעודה, כפי שנקבעה ע"י יוספוס.

אך קיימים נימוקים ברורים נוספים המונעים כל אפשרות לייחס את התעודה לימיו של הורקנוס השני. בין הציירים, המייצגים את האומה היהודית, נזכר בה שמו של נומניוס בן אנטיוכוס, שהוא ידוע לנו יפה מימי יונתן ושמעון²³. כן יש יסוד להשערה, שהציר האחר, אלכסנדר בן

tisch-jüdischen Literatur, 1924, 60 sqq.; Ginsburg, Rome et la Judée, 1928, 59 sqq.; Bickermann, Gnomon VI, 1930, 360 sq.; Momigliano, Prime linee di storia della tradizione maccabaica, 1930, 151 sqq.; Idem, Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa (Lettere, Storia e Filosofia), S. II Vol. 3, 1934, 212 sqq.

18) ה־prænomen של פאפיריוס נשמט בכתבי היד.

19) ἔδοξε συνθέσθαι φιλίαν καὶ χάριτας πρὸς αὐτούς, καὶ ὅσων ἐδεήθησαν τυχεῖν ταῦτ' (19 αὐτοῖς παρασχεῖν καὶ τὴν κομισθεῖσαν ἀσπίδα προσδέξασθαι).

Mommsen, Hermes IX, 1875, 281 sqq. (= Gesammelte Schriften IV, 146 sqq.); (20) Niese, Hermes XI, 1876, 476 n. 1; Judeich, Caesar im Orient, 1885, 130 sqq.; Juster l. c.; Moore, Pauly-Wissowa, Supplementband VI, 808.

21) ראה, למשל, קדמוניות י"ד, 149 ואילך; 232. על מקורן של התעודות שבקדמוניות ראה: Niese op. cit., 466 sqq.; Juster, op. cit. I 154 n. 5; Laqueur, Der jüdische Historiker Flavius Josephus, 1920, 221 sqq.; Thackeray, Josephus the Man and the Historian, 1929, 70 sqq.

22) עיין: קדמוניות י"ד, 144: ὁμοῦ καὶ ὁμοῦ τὰ τῆς πατρίδος ἀναστῆσαι τελεῖν; 144: καὶ ταῦτα ἐπιστέλλει τοῖς ὑπάτοις εἰς Ῥώμην ἀναγράφαι ἐν τῷ Καπετωλίῳ. καὶ τὸ γεγόμενον ὑπὸ τῆς συγγλήτου δόγμα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

23) עיין: מקבים א', יב, טז; יד, כב.

יאסון הוא בנו של יאסון בן אלעזר, שליחו של יהודה המקבי, ואחיו של אנטיפטרוס בן יאסון, בא־כוחם של יונתן ושמעון. נוסף לכך אין התעודה מתיישבת גם מבחינה פורמלית עם הנוהג של המאה הראשונה (ימי הורקנוס השני), וכפי שכבר העירו כמה חוקרים, הולמת ההסתפקות בשני עדים לרישום ההחלטה יפה את הנוהג בעניין זה במאה השנייה, אך מנוגדת היא לנוהג בימיו של יוליוס קיסר²⁴. מן הדין להטעים כאן עובדה חשובה אחרת, שלא הוקדשה לה תשומת הלב הראויה בנוגע לקביעת זמנה של התעודה. בגוף התעודה אין זכר לשמו של ראש האומה היהודית, של הכהן הגדול והאתנארכ, ורק מדובר בה באופן סתמי על צירי היהודים²⁵. פרט זה מתאים יותר למעמד החיצוני של החשמונאים הראשונים (יהודה, יונתן, שמעון, יוחנן הורקנוס בתקופת שלטונו הראשונה) ביחסיהם עם רומא. בתעודות הרומיות מימי הורקנוס השני, שאף הן כלולות בספר הי"ד של "קדמוניות", מובלטת תמיד אישיותו של הורקנוס השני²⁶. שיקול זה כשלעצמו יש בו כדי לסייע לקביעת זמנה של התעודה למאה השניה²⁷.

לעומת זה יש משקל רב יותר לטענתם של החוקרים, שה־*senatus consultum* הנדון הוא מזמנו של שמעון החשמונאי²⁸. הנחתם היא, שהתעודה שלפנינו היא ההחלטה, שנתקבלה במסיבות הכלליות המשתקפות בתעודה שבספר מקבים א', טו, אלא ששם נשתמר רק מכתב, שנשלח על ידי הקונסול לכמה מלכים וערים בעוד שכאן נמסרת החלטת הסינאט עצמה²⁹.

(24 ראה: Viereck, *Sermo Graecus etc.*, 1888, 104. שם בהערה 3 באה הרשימה של מספרי העדים. s.c. אחר, שנשתמר בקדמוניות י"ד, 220 ואילך, ושיש לייחסו בוודאות לזמנו של הורקנוס השני, מובאים שמות של למעלה מעשרה עדים.

(25 עיין: קדמוניות י"ד, 146: Ἰουδαίων προσβευταί.

(26 עיין, למשל: קדמוניות י"ד, 191 ואילך; 196 ואילך; 199; 200; 203 ואילך; 212.

(27 קיים רק נימוק רציני אחד לטובת תפיסתו של מומזן, שתחילה היה נדמה שאין לו יסוד, אבל שקיבל משנה תוקף לאור כמה חקירות חדשות. הדברים אמורים בעניין הבניין, שבו נערכה ישיבת הסינאט. בתעודה צוין, שהיא נערכה בהיכל קונקורדיה (ἐν τῷ τῆς Ὀμολογίας ναῷ). מומזן טען בשעתו, שהואיל ומקדש קונקורדיה הוקם בידי הקונסול אופימיוס בשנת 121, הרי מן ההכרח הוא, שההחלטה נתקבלה בתאריך יותר מאוחר. Ritschl, *Rheinisches Museum XXX*, 1875, 428 sqq. הפנה את תשומת הלב למקדש קדום של קונקורדיה, שנבנה בידי קאמילוס וחוקרים הרבה קיבלו את דעתו (ראה לאחרונה לגבי המסורות הספרותיות על קאמילוס ומקדש קונקורדיה, שאפשר והן פרי נטייתם של הרומאים לתלות מפעלים שונים באותו אילן גדול. Bömer, *Die Fasten II*, 1958, 71). אולם ללא כל קשר לדיון בתעודה שלנו גברו לאחרונה הספקות מפקלים שונים באותו אילן גדול. ראה: Skard, *Zwei religiös-politische Begriffe Euergetes--Con-* cordia, 1932, 102 sqq. אך גם אם קאמילוס לא הקים כל מקדש לקונקורדיה — אין כל צורך לאחר את התעודה לתקופה שלאחר 121, שכן על מקדש קדום אחד, לפחות, של קונקורדיה יש לנו עדויות מפורשות, ומקדש זה נבנה בשנת 216. עיין: Livius XXII, 33, 7; XXIII, 21, 7. השווה גם: Momigliano, *Classical Quarterly*, XXXVI, 1942, 115 sqq. על המסורות בקשר לבניין קונקורדיה השונים ברומא ראה: Platner-Ashby, *A topographical Dictionary of Ancient Rome*, 1929, 137 sqq.

(28 ראה: Ritschl, *Rheinisches Museum XXVIII*, 1873, 586 sqq.; Mendelssohn, *De senati consulti Romanorum ab Josepho antiq. XIV*, 8, 5 *relati temporibus commentatio*, 1873.

(29 לשם תיאום המסיבות של שתי התעודות הרחיקו החוקרים לכת והציעו לשנות את נוסח התעודה שבספרו של יוספוס ולקרוא: אנטיפטרוס בן יאסון במקום אלכסנדר בן יאסון ולתרגם את המלה "היפאטוס" (ὑπάτος) במקבים א', טו "פריטור"; וכתוצאה מכך לזהות את ה"היפאטוס" לוקיוס שבספר מקבים א'

ואולם ההשערה, המייחסת את התעודה לימי שמעון, אינה מתקבלת על הדעת, שכן אין בה מתן תשובה על השאלה: כיצד החליפו יוספוס או המקור שלו את שמעון בהורקנוס השני. הקושי מתיישב יפה, אם נניח שחלה כאן ערבוביה בין הורקנוס הראשון להורקנוס השני על שנקראו באותו שם. יש גם לשים לב לכך, שאף התעודה האתנואית, הבאה בספרו של יוספוס מיד לאחר ה־*senatus consultum* הנדון, היא מומנו של יוחנן הורקנוס הראשון, וגם אותה מייחס יוספוס לזמנו של הורקנוס השני³⁰. והן טבעי הדבר, שבתחילת שלטונו של יוחנן הורקנוס השתתף במשלחת לרומא נומניוס בן אנטיוכוס, אדם שקנה נסיון במשימות דומות בימי השליטים שקדמו לו. פעילות דיפלומטית של אותו אדם, בהפרש של שנים מועטות, ודאי שאין בה כדי לסתור אותה הנחה. במשלחת השתתף הפעם גם אלכסנדר, אחיו של אנטיפטרוס בן יאסון, כמו שכמה שנים לאחר מכן מילא תפקיד דומה נציג אחר של אותה משפחה, הוא דיודורוס בן יאסון. לשון ה־*senatus consultum* הולמת את המסיבות של ראשית שלטונו של יוחנן הורקנוס. אנטיוכוס סידטס לא הספיק לכבוש כיבושים ביהודה, ויוחנן הורקנוס נקט אמצעי זהירות נגד נסיונות כיבוש אפשריים של המלך מבית סלווקוס. החלטת הסינאט באה אפוא על ביטוי רק בחידוש הברית ובפנייה כללית לא לפגוע לרעה בשטחי היהודים. ואפשר שהפריטור לוקיוס ואלריוס הנזכר בתעודה הוא האיש ששימש קונסול בשנת 131³¹. סתמיותה של לשון התעודה אינה מאפשרת לקבוע את מועד חיבורה לסוף ימיו של יוחנן הורקנוס או לאיזה פרק־זמן אחר שהוא בתקופת שלטונו³², שכן במקרה זה לא היתה ההחלטה מסתפקת רק בחידוש סתמי של הברית, אלא היתה דנה גם בבעיות קונקרטיים³³.

עם הפריטור לוקיוס ואלריוס הנזכר אצל יוספוס. קשה לקבל הצעה זו, הואיל ו"היפאטוס" הוא תמיד תרגום התואר קונסול.

(30) ראה על תעודה זו וזמנה: *Bickermann*, *Ad. Wilhelm*, *Philologus* LX, 1901, 487 sqq.; *Dinsmoor*, *The Archons of Athens in the Hellenistic Age*, 1931, 277; op. cit., 360 sq.; *Pritchett and Meritt*, *The Chronology of Hellenistic Athens*, 1940, p. XXXIV.

(31) רבים מה־*gens Valeria* מילאו תפקידים שונים ברומא ולא מעטים זכו להגיע לפריטורה. ראה עליהם: Münzer, *De gente Valeria*, 1891. עם אלה נמנה לוקיוס ואלריוס פלאקוס, ששימש קונסול בשנת 131 ואפשר היה הוא אחד הפריטורים של שנת 134, שיש לזהותו עם האיש הנזכר בתעודתנו. אין טעם להשוות את ערך המתנה, שצוינה במקבים א', עם ערכה של המתנה הנזכרת אצל יוספוס. מאחר ששתי המתנות נשלחו בהפרש־זמן של שנים מועטות ביחס, הרי אין זה מן הנמנע, שהן היו באמת שוות־ערך. ראה, למשל: Polybius XXX, 5, 4 (מתנה של בני רודוס) לעומת 3, 32, XXXI (מתנת אריאראטס) ולעומת 1, 2, XXXII (מתנת דמטריוס הראשון). שלוש מתנות אלו משנות הששים של המאה השנייה ושלשתן הן שוות ערך.

(32) זוהי, למשל, הצעתו של ביקרמן במאמר הנ"ל.

(33) לאחר הבאת נוסח התעודה נאמר בקדמוניות י"ד, 148: ταῦτα ἐγένετο ἐπὶ Ὑρκανοῦ ἀρχῆς. ἐξέως καὶ ἐθνάρχου ἔτους ἐνάτου μηνὸς Πανέμου.

דברים אלה אינם מגוף התעודה. הועלתה השערה, שלפנינו תאריך רישום התעודה בארכיון שבירושלים (כך גורס Roth op. cit., 43), כלומר, שהיא נכנסה לארכיון בשנה התשיעית להורקנוס. מומזן, המחזיק בדעה שהתעודה היא מימי הורקנוס השני, טוען שהשנה התשיעית כאן היא השנה התשיעית לספירה של גאביניוס; אך אין זה מתקבל על הדעת כלל, שהסדר של גאביניוס, שהיה מכוון נגד אחדותה של האומה

על שלב שני בתולדות יחסיו של יוחנן הורקנוס עם הרפובליקה הרומית מלמדת תעודה אחרת, ב"קדמוניות" י"ג, סע' 260 ואילך. לגביה קיימת אחדות דעות במחנה החוקרים, שיש לייחסה לימי שלטונו של יוחנן הורקנוס הראשון. בה מסופר על ישיבת סינאט, שנתקיימה בראשית פברואר בקומיטיום³⁴, ושנתקבלה בה ביזמתו של פאניוס בנו של מארקוס (פאניוס) ה"סטרטגוס", החלטתה לטובת היהודים. מתוך התעודה למדים אנו, ששלושה שליחים של עם היהודים והם: שמעון בן דוסיתאוס, אפולוניוס³⁵ בן אלכסנדר ודיודורוס בן יאסון, הופיעו ברומא והטעימו את קיומה של הברית והידידות הקיימת ביניהם ובין הרומאים. הם דרשו שיפו, גזר, פיגיו³⁶ ושאר הערים והיישובים, שנכבשו ע"י אנטיוכוס, בניגוד להחלטת הסינאט, יוחזרו ליהודים; שיוטל איסור על הצבאות המלכותיים לעבור דרך ארץ היהודים; שכל ההסדרים, שנקבעו ביזמת אנטיוכוס במלחמה ההיא (κατά τὸν πόλεμον ἐκεῖνον) בניגוד להחלטת הסינאט, יבוטלו; שתערך אומדנה של הנזקים שנגרמו לארצם; ולבסוף, שהם, השליחים, יצוידו במכתבים למלכים ולעמים החפשיים לשם הבטחת שובם בשלום לארצם. בהתאם לכך קיבל הסינאט החלטה לחדש את הידידות והברית עם היהודים וכן נתן הוראה להקציב כספים לרשות השליחים לצרכי חזרתם למולדתם³⁷. לעומת זאת נראה הדבר, שהסינאט התעלם מן הדרישות הקונקרטיים של היהודים בעניין ההפסדים הטריטוריאליים שנגרמו להם. ניתנה להם רק הבטחה, שהסינאט ישתדל שלא ייעשה להם בעתיד עוול³⁸.

היהודית — ובעצם גם נגד הורקנוס השני — נעשה יסוד למנין רשמי בירושלים, בעוד שהיה זה טבעי, שמפעלו של גאביניוס ישמש יסוד לספירה החדשה בערים היווניות, שאותן שחרר גאביניוס. כמדומה, שניתן לסלק את הקושי אם נקבל את ההצעה שנשמטה כאן המלה ἐκδοστού לפני ἐνείτου, כלומר, שהיה כתוב: "השנה העשרים ותשע" להורקנוס. שנת 47 היא באמת השנה העשרים ותשע להורקנוס ככהן גדול (אם לא ננכה מחשבון זה את זמן כהונתו הגדולה של אריסטובולוס השני). למעשה אין ברשותנו כאן רישום ארכיוני, אלא חישוב של יוספוס עצמו. מאחר שזה האחרון קבע, שהתעודה היא מימי הורקנוס השני עשה הוא את החישוב הנ"ל לגבי תקופת כהונתו הגדולה, אם כי לא לגבי תקופת שירותו כאתנארכ. החדש פאנומוס של שנת 47 מתאים לזמן שהותו של קיסר באיזור. ראה על הכרונולוגיה: Rice Holmes, The Roman Republic and the Founder of the Empire III, 509 sq.; Lord, Journal of Roman Studies XXVIII, 1938, 19 sqq. הידיעה בקדמוניות י"ב, 419 עשויה לשמש דוגמה להוספות של יוספוס. כאן הוא מוסיף למקור פרטים על כהונתו הגדולה של יהודה המקבי והסטרטגיה של שמעון בשנת 161, בלא שיהיה לכך כל יסוד במציאות.

34) comitium נזכר לעתים קרובות בכתובות היווניות כמקום, שבו נתקבלו ההחלטות של הסינאט. עייין, למשל: 705; 688; 674; 664; 646; 3 Dittenberger, Sylloge.

35) אין לתמוה על השימוש של יהודי נאמן לדתו בשם התיאופורי האילי אפולוניוס; כנראה, בתקופה הנדונה לא הורגשה עוד אליליותו של השם. על תופעה זו ראה: צ'ריקובר, היהודים במצרים בתקופה ההלניסטית-הרומית לאור הפאפירולוגיה, תש"ה, עמ' 243; L. Robert, Etudes épigraphiques et philologiques, 1938, 211.

36) כבר ב-1847 שיער Holwerda, Emendationum Flavianarum specimen, 110, שיש לנו כאן עניין לא במעיינות סתם, אלא במקום ששמו פיגיו. השערתו נתאשרה במלואה ע"י פאפירוסים זנון. עייין PSI No. 406 I. 12. השווה אביייונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ ישראל, תש"א, עמ' 129.

37) בעניין מתנות לצירים עייין גם: 40- Inschriften von Priene. אשר לפירושו של "קדמוניות" י"ג סע' 265: περὶ μέντοι γραμμάτων ἀπεκρίναντο βου-

נשאלת השאלה: לאיזה פרק זמן בימי שלטונו של יוחנן הורקנוס יש לייחס את ה־ *senatus consultum* הנ"ל? תעודה זו נכללת בהרצאתו של יוספוס בתקופה שבין מותו של אנטיוכוס סידטס (שנת 129) ובין התפרצות המלחמה בין דמטריוס השני בתקופת מלכותו השנייה ובין אלכסנדר זבינא. בניגוד לתעודות שבספר הי"ד, שהגיעו אלינו בסדר מבובלל לחלוטין מבחינה עניינית וכרונולוגית, נשתמרו התעודות בספרים הי"ב והי"ג במצב טוב יותר³⁹. אולם יש לזכור שגם בהרצאתו בספרים אלה גילה יוספוס אזלת יד בשילוב המקורות השונים שבהם השתמש⁴⁰ וחולשתו זו באה — בין השאר — על ביטויה בתיאור תולדותיו של יוחנן הורקנוס, כפי שהן מתוארות ב"קדמוניות היהודים". לפני הבאת התעודה הנדונה והרצאת תולדות מלחמתם של דמטריוס השני ואלכסנדר זבינא סוקר הוא בקיצור את פרשת כיבושיו של יוחנן הורקנוס בארץ ישראל⁴¹. הוא מציין שעם קבלת הידיעה על מותו של אנטיוכוס סידטס (בשנת 129) הניח יוחנן הורקנוס, שמעתה תהיינה ערי סוריה מחוסרות הגנה, ועל כן החליט לצאת למסע־כיבושים שלו. וכאן באים דברי יוספוס על כיבושי מידבא, סמוגה, שכם, אדורה ומרישה ועל גיורם של האדומים. פרשת כיבושים אלה מתוארת בצורה דומה גם ב"מלחמת היהודים"⁴². מיד לאחר מכן באה ב"קדמוניות" התעודה שלפנינו, ובסמוך לה — הסיפור על מלחמתם של דמטריוס השני ואלכסנדר זבינא. יש לשער, שכבר לפני אוקטובר של שנת 128 טבע אלכסנדר מטבעות באנטיוכיה הבירה⁴³. אם נקבל — מבחינה כרונולוגית — את הרצאתו של יוספוס כפשוטה נגיע בהכרח לכלל מסקנה בלתי מתקבלת על הדעת, שכיבושיו העיקריים של יוחנן הורקנוס במרכזה ובדרומה של הארץ וכן בעבר הירדן חלו כולם בפרק־הזמן הקצר של חלקי שנות 128—129. כן קשה לקבל את הודעתו של יוספוס לגבי עידן זה, שלפיה היו ערי סוריה מחוסרות הגנה בימים ההם. הדברים אמורים בדיוק באותה תקופה, שבה גילה דמטריוס השני, עם שובו מהשבי הפרתי, פעילות

יִגְרָאֻמָּטָא ה־ *λεύσεσθαι, ὅταν ἀπὸ τῶν ἰδίῳν ἢ σύγκλητος εὐσκολήσῃ κτλ.* שעליהם דובר בסעיף קודם (263), הם מכתבי ליווי לצירים; ואין זה מתקבל על הדעת, שהסינאט התחמק ממסירת מכתבים מסוג זה לבאי־כוחם של היהודים. בכתבי היד AMW מדובר על *τῶν πραγμάτων* ויש טעם לדעתו של Viereck op. cit., 113, המעדיף את הנוסח האחרון על זה של כתבי היד האחרים. Juster op. cit., I, 134 שיער שה־ *γράμματα* הללו הם מכתבים לטובת יהודי הגולה, אבל אין כל רמז לכך בתעודה.

(39) יש לציין, שתעודותיו של אנטיוכוס השלישי בספר הי"ב ביחס לזכויותיה של ירושלים (סעיף 138 ואילך) ניתנו במקום הנכון והוא הדין בתעודות הברית עם רומא (שם, סעיף 417 ואילך) ובתעודות החשמונאיות בחלק הראשון של הספר הי"ג.

(40) דוגמא מובהקת לכשלוננו של יוספוס במיזוג מקורות עשויה לשמש הדרך, שבה מיזג הוא ב"קדמוניות", ספר י"ד, את סטראבון במקור הקודם, שבו השתמש כבר ב"מלחמת היהודים". למשל, בואו של פומפיוס לדמשק מתואר אצל יוספוס פעמיים רק מתוך שלא הצליח למצוא את מקורותיו אלה. השווה: Niese, *Hermes* XI, 1876, 471; K. Albert, *Strabo als Quelle des Josephus*, 1902, 32 sqq.

(41) עיין: קדמוניות י"ג, 254 ואילך. החפירות הארכיאולוגיות, שנערכו בזמן האחרון בשכם, יש בהן כדי להפיץ אור על כיבושיו של יוחנן הורקנוס. על החפירות ומסקנותיהן ההיסטוריות ראה: Wright, *BASOR* 144, 1956, p. 9 sqq.; 148, 1957, p. 11 sqq.

(42) עיין: מלחמת היהודים א. 62 ואילך.

(43) ראה: Newell, *American Journal of Numismatics* LI, 1917 (1918), 84 sqq.

קדחתנית, שבאה על ביטויה במסע־המלחמה שלו נגד מצרים התלמית.⁴⁴ ותמוה הדבר, שאף כמה היסטוריונים מודרניים קיבלו ללא ביקורת את תיאורו של יוספוס ומסיבה זו פירשו שלא כהלכה את סדר המאורעות החיצוניים, שהתרחשו בתקופת שלטונו של יוחנן הורקנוס. יותר מתקבל על הדעת שיוספוס תיאר תחילה ברציפות את כיבושיו של יוחנן הורקנוס בארץ ישראל עד לשלב מסוים⁴⁵, ורק לאחר מכן פנה לתיאור המאורעות החיצוניים הכרוכים בתולדות בית סלווקוס. אף התעודה שלפנינו, מקומה הכרונולוגי אינו בהכרח לפני ראשית המלחמה בין דמטריוס השני ואלכסנדר זבינא, כי אם יש לשייכה למסגרת הכללית של העידן המתחיל במותו של אנטיוכוס סידטס והמכיל גם את פרשת ההתמודדות בין דמטריוס השני ואלכסנדר זבינא בשנות העשרים של המאה השנייה, אך בלא לקבל את התחום המדויק, שנקבע לה אצל יוספוס.

אולם כמה חוקרים נוטים לייחס תעודה זו לימיו של אנטיוכוס סידטס ממש⁴⁶. בהתאם לתפיסה זו קיימות שתי אפשרויות: א) שהסינאט קיבל החלטתו לפני סיום המלחמה בין אנטיוכוס השביעי לבין יוחנן הורקנוס, כלומר, בשנת 132 או 131, לכל המאוחר⁴⁷; ב) שהסינאט החליט על העניין לאחר ברית השלום, אולם לפני מותו של אנטיוכוס סידטס (בשנת 129). האפשרות הראשונה מופרכת ע"י לשון התעודה עצמה, שבה מדובר על המלחמה ומאורעותיה כעל נחלת העבר, ומבחינה זו אין הבדל בדבר, אם ננקוט בגירסה של כתב יד זה או אחר⁴⁸. האפשרות השנייה מנוגדת בתכלית למצב הצבאי והמדיני כהווייתו לאחר נצחונו של אנטיוכוס השביעי. בשנים אלו היה יוחנן הורקנוס כפוף למרותו של אנטיוכוס; ולא זו בלבד אלא שהורקנוס אף נתלווה לאנטיוכוס במסעו נגד הפרתים, כעדוּתו המפורשת של ניקולאוס איש דמשק⁴⁹. קשה להניח, שבמצב עניינים זה היה הוא מעז להחריף את היחסים עם אנטיוכוס סידטס במידה כזו ולהניע את הסינאט הרומי לקבלת ההחלטה המכוונת נגד המלך.

בגוף התעודה יש נתונים נוספים מועטים בלבד לבירור זמנה ומהותה. נזכרים בה שני אישים רומיים, כעדים לניסוחה בכתב, אולם מסורת כתב־היד כאן היא משובשת במידה מסויימת⁵⁰

Otto und Justinus XXXIX, 1, 2; Jacoby FGH II B 260 F 32 (21), p. 1218 (44)

.Bengtson, Zur Geschichte des Niederganges des Ptolemäerreiches, 1938, 97 sqq.

(45) ב"מלחמת היהודים" אין יוספוס עומד כלל על המאורעות בסוריה בשנות העשרים של המאה השנייה, אלא עובר ישר מכיבושי מידבא, אדום ושכם לכיבוש שומרון, שחל שנים לא מועטות לאחר מכן. לא כן הדבר ב"קדמוניות". כאן אין הוא מצרף את כיבוש שומרון לכיבוש שכם, אלא דן בפעולות הצבאיות נגד שומרון במסגרת מדינית כללית אחרת, על רקע תקופת המלחמה בין אנטיוכוס השמיני והתשיעי.

(46) ראה, למשל: Ginsburg, op. cit., 66 sqq.; Abel, Histoire de la Palestine I, 1952, 207.

(47) הכרונולוגיה של מלחמתו של אנטיוכוס סידטס ביוחנן הורקנוס מסובכת מחמת הסתירות בנתונים הכרונולוגיים בהרצאתו של יוספוס עצמו וכן בהשוואה לתאריכים הניתנים לנו אצל אוסביוס. נראה לי, שהפתרון המתקבל ביותר על הדעת הוא זה המוצע על ידי 5 n. Schürer op. cit., I, 259, שלפיו נמשכה המלחמה בין השנים 134 ו־132.

(48) עיין: קדמוניות י"ג, 262: τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἐκείνον ψηφισθέντα ὑπὸ Ἀντίοχου παρὰ

τὸ τῆς συγκαλήτου δόγμα κατ

(49) עיין קדמוניות י"ג, 251 = 381, Jacoby, FGH II A 90 F 92.

(50) על שיבושי השמות הנכריים, היווניים והרומיים אצל יוספוס ראה: Ad. Wilhelm, Jahreshefte

.des österreichischen archäologischen Institutes in Wien VIII, 1905, 238

ואין ביטחון ביהוים⁵¹. הנתון העיקרי שברשותנו הוא שמו של ה־στρατηγός, כלומר הפריטור, פאניוס (ה־praenomen שלו חסר) בן מרקוס (פאניוס). מסתבר, שלפנינו אחד האישים הרומיים הידועים והוא גאיוס בן מארקוס פאניוס, הקונסול של שנת 122; אך, לצערנו, אין ברשותנו כל נתונים ודאיים לקביעת השנה, שבה שימש הוא כפריטור⁵². כל מה שניתן לנו לציין הוא: הואיל ופאניוס שימש קונסול בשנת 122, אין להביא בחשבון את האפשרות, בהתאם לנוהג הבחירות ברומא בימים ההם, ששימש כפריטור יותר מאוחר מאשר בשנת 125⁵³. כך נוכל להניח, ששנת הפריטורה שלו חלה בין 128 ל־125⁵⁴. יוצא אפוא, שהבירור בתולדות פאניוס תואם, פחות או יותר, את העולה מניתוח תיאורו של יוספוס ב"קדמוניות"⁵⁵.

הנחתנו בעניין זמן התעודה מתיישבת יפה עם המאורעות המדיניים בתולדות ארץ ישראל וסוריה באותן שנים. המסקנה, הנובעת מתוך המקורות, היא, שיוחנן הורקנוס לא שהה במזרח

- (51) ראה זיהויו של Mommsen, *Ephemeris epigraphica* IV, 217 = *Gesammelte Schriften* VIII, 349, אך נדמה, שנסיונו נכשל. השווה: Passerini, *Athenaeum* N.S. XV, 1937, 266 sq. (52) כמה חוקרים קבעו את הפריטורה של פאניוס לשנת 132. ראה: Münzer, *Pauly-Wissowa*, VI: 132. s.v. Fannius, 1988 sq.; Idem, *Hermes* LV, 1920, 439 ה־senatus consultum שלנו, שתאריכו נקבע ע"י מינצר לסוף שנות השלושים של המאה השנייה. בהתאם לכך מעדיף הוא את שנת 132 על 133 או 131 ומגיע לכלל מסקנה, ששנת 132 מתאימה יפה לפריטורה של פאניוס מבחינת יחסי הכוחות הפנימיים ברומא. אך אלה שהלכו בעקבותיו של מינצר (Juster, op. cit.,) (I, 133 n. 7; Bickermann, *ZNTW*, XXIX, 1930, 297 sq. ניסו לקבוע את זמנו ומסיבותיו של ה־sc על סמך שנת הפריטורה של פאניוס, שההוכחה העיקרית לזמנה הוא ה־sc עצמו. ראה גם את נימוקיו של Kornemann, *Klio*, Beiheft I, 1903, 27 sq. כשלעצמם אין הם מספקים לקביעת הפריטורה של פאניוס לשנת 132.
- (53) ראה פרטים על השיטה הרומית בתקופה הנדונה: Afzelius, *Classica et Mediaevalia* VIII, 263 sqq. (272 עמ' 223); Fraccaro, *Opuscula* II, 1957, 207 sqq. (ביחוד עמ' 272). Astin, *Latomus* XVI, 1957, 588 sqq.; XVII, 1958, 49 sqq.
- (54) Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic* I, 508 sq. סטה כאן משיטתו, שלפיה הוא מכניס את הפריטורה של אישים, ששנת־כהונתם כפריטורים אינה ברורה, לשנה האחרונה האפשרית לגביהם מבחינת הנוהג הרומי, בתוספת סימן שאלה. אולם במקרה של פאניוס אין הוא מכניס את הפריטורה שלו לשנת 125 (מכיוון ששנת הקונסולט שלו היא 122) בלויית סימן שאלה, אלא לשנת 126. סטייה זו היא פרי טעות. הוא נשתכנע ע"י נימוקיו של Willrich, *Urkundenfälschung*, 60 sqq. המכוונים בעצם לתעודה אחרת (קדמוניות י"ד, 145 ואילך). בספרו הנ"ל עמ' 65 מייחס וילריך את התעודה, שבה אנו דנים עתה, לזמנו של אנטיוכוס קיויקנוס.
- (55) מן הראוי להעיר כאן, שפאניוס זה, שביזמתו קיבל הסינאט את החלטתו — אמנם המסויגת — לטובת היהודים, היה בן אחיו של גאיוס פאניוס סטראבו אחר משני הקונסולים של שנת 161 (Münzer, op. cit., II, 123). גאיוס פאניוס טיפל בציריו של יהודה המקבי, כפי שמתברר לנו מקדמוניות י"ד, 233. תעודה שנתפרשה לראשונה כהלכה ע"י Niese, *Orientalische Studien* Theodor Nöldeke... gewidmet II, 1906, 817 sqq. ראה גם: Holleaux, *Stratēgēs*. Yavots, 1918, 5; Münzer, op. cit., 437 n. 1. Badian, *Foreign Clientelae*, למשפחת הפאנים, כפי שהיה מקובל בחיים המדיניים הרומיים. ראה גם: 1958, 154 sqq.

יחד עם אנטיוכוס סידטס עד מותו ממש⁵⁶, אך ספק הוא, אם היה בכוחו לפתוח בכיבושים נרחבים עם קבלת הידיעה על מות המלך. כפי שצויין למעלה, אפייניות הן לפרק־הזמן הראשון בתקופת מלכותו השנייה של דמטריוס השני פעילות נמרצת והפגנות־כוח, אולם התערבותו של דמטריוס בענייני מצרים התלמית וכן התגובה של השלטונות האלכסנדרוניים על התגרותו הם שפתחו בפני יוחנן הורקנוס סיכויים להתקפה מחודשת ולהתפשטות ניכרת בתחומי ארץ־ישראל. לאחר שתלמי אורגסט השני טיפח מתחרה לדמטריוס השני, בדמותו של אלכסנדר המכונה זבינא, נמצא יוחנן הורקנוס במחנה אחד עם אלכסנדר ועם תומכיו האלכסנדרוניים⁵⁷. תקופה זו של ראשית ההתעצמות של המלכים המתחרים (אולי שנת 128 או 127) יכלה לשמש רקע מתאים לפנייתו של יוחנן הורקנוס לסינאט הרומי בעניין החזרת השלטון היהודי המלא על יפו, גור ושאר המקומות, שנכבשו ע"י אנטיוכוס סידטס⁵⁸.

מצבו של דמטריוס השני בשנים אלו היה עדיין איתן ביותר, בעיקר באיזור החוף של ארץ ישראל ופוניקיה, מכדי שיוכל יוחנן הורקנוס לזלזל בו. מתוך המטבעות מתברר, שדמטריוס ויורשיו החזיקו מעמד בעכו־פוטלמאים⁵⁹. בדמשק שלט דמטריוס השני עד שנת 125—126⁶⁰ ובאשקלון עד שנת 126—127⁶¹. במסיבות אלו ראה יוחנן הורקנוס שעת כושר לפנות לסיועו של הסינאט הרומי, שכנראה התחמק מקבלת החלטה מחייבת לטובת יוחנן הורקנוס בעניין יפו והנמלים, הואיל וסירב להכריע בשלב זה של המאורעות נגד דמטריוס השני. בזמן־השפל, שפקד את בית דמטריוס בעקבות התבוסה שהונחלה לו על ידי אלכסנדר זבינא⁶², ודאי עלה בידי יוחנן הורקנוס לחסל כל זיקה בין יפו וגור ובין השלטון המרכזי. בתקופה שבין שקיעת כוחו של דמטריוס השני לבין נצחונו המלא של אנטיוכוס השמיני גריפוס על אלכסנדר זבינא התגברה יהודה החשמונאית במידה ניכרת. קשה לקבוע את מסגרת הזמן, שבה שררו היחסים הטובים בין אלכסנדר זבינא ליוחנן הורקנוס. מסתבר, שמאחר שאנטיוכוס גריפוס, בנו ויורשו של דמטריוס השני ומנצחו של זבינא, נהנה בשנים הבאות מתמיכה מלאה של השלטונות באלכסנדריה⁶³,

(56) עיין: קדמוניות י"ג, 254.

(57) על יחסי הידידות בין יוחנן הורקנוס ואלכסנדר זבינא עיין: קדמוניות י"ג, 269. בעניין תמיכתה של המלוכה התלמית באלכסנדר זבינא עיין: קדמוניות י"ג, 267 ואילך; Justinus XXXIX, 1, 4. (58) אפשר לראות בדברים אלה סתירה לסקירתו של יוספוס בקדמוניות י"ג, 246 ואילך שלפיה לא כבש אנטיוכוס סידטס שום שטחים מתחום שלטונו של יוחנן הורקנוס; אך גם מתוך אותה סקירה יש ללמוד, שיוחנן הורקנוס היה חייב בתשלום מס בעד יפו והערים האחרות שמחוץ ליהודה, ואין אנו יודעים מה היתה צורת ההסדר בעניין זה בשנים הבאות.

(59) ראה: Newell, Numismatic Notes and Monographs 84, 1939, p. 4 sqq.

(60) ראה: Newell, op. cit., 49 sqq.

(61) ראה: Brett, The American Numismatic Society, Museum Notes IV, 1950, 49. (62) עיין: קדמוניות י"ג, 268; Justinus XXXIX, 1, 7 sq.; Pompeius Trogus, Prologus libri XXXIX; Jacoby FGH II B 260 F 32 (21), p. 1218.

(63) עיין: Justinus XXXIX, 2, 3 sq.: Mittit igitur ingentia Grypo auxilia et filiam Tryphaenam Grypo nupturam... Nec res frustra fuit. Nam cum omnes Grypum instructum Aegypti viribus viderent, paulatim ab Alexandro deficere coepere

שחינו של אלכסנדר סר בעיניהם, הרי היה נוח ליוחנן הורקנוס לקשור קשרים תקינים עם אנטיוכוס גריפוס. בשעת הופעתו של אנטיוכוס התשיעי קיזיקנוס בארץ ישראל היה יוחנן הורקנוס במחנה אחד עם אנטיוכוס גריפוס ועם חצר המלכות האלכסנדרונית נגד אנטיוכוס קיזיקנוס.⁶⁴

על המשך היחסים שבין יוחנן הורקנוס והרפובליקה הרומית מסופר בתעודה, שנשתקעה בקדמוניות י"ד, 247 ואילך, הכוללת החלטה של אסיפת־העם בפרגאמון, שנתקבלה בתקופת כהונתו של קראטיפוס כפריטאניס והמסתמכת על *senatus consultum*, שהובלע בתוך התעודה הפרגאמנית. בתעודה הרומית הזאת מדובר על הופעתם של חמישה צירים יהודיים לפני הסינאט והם: סטראטון בן תיאודוטוס, אפולוניוס בן אלכסנדר, אינאס בן אנטיפטרוס, אריסטובולוס בן אמינטס וסוסיפטרוס בן פליפוס.⁶⁵ הסינאט נענה לבקשתם של אלה וקיבל החלטה, שאנטיוכוס בן אנטיוכוס לא יעשה עוול ליהודים, בעלי בריתם של הרומאים; שיחזרו להם כל המקומות המבוצרים, הנמלים וכל השטחים שנכבשו מידיהם; שיוטל איסור על הוצאת סחורות מארץ היהודים או נמליהם, ללא תשלום מכס. איסור זה לא יחול על תלמי מלך האלכסנדרונים, בעל בריתם וידידם של הרומאים.⁶⁶ מתוך התחשבות בהחלטת הסינאט ובמידת הכנסת האורחים שנהג הורקנוס בבני פרגאמון קיבלו גם אלה האחרונים החלטה לטובת היהודים, בהתאם ל־*senatus consultum*. הם העבירו בידי צירים להורקנוס את העתקת הנוסח של החלטתם בהטעימם בין השאר — את הידידות, שהיתה קיימת בין אבותיהם לבין היהודים בדורו של אברהם.

מבחינה פורמלית אין התעודה הפרגאמנית והתעודה הרומית המובלעת בה מעוררות קשיים מרובים. הפריטאניס, הנזכר בתעודה הפרגאמנית, היה באמת הפקיד האפונימי בפרגאמון,⁶⁷ ואף

שגם יוחנן הורקנוס נמנה עם אלה, שנטשו את אלכסנדר באחד השלבים של ירידתו ובעקבות השינוי במדיניות התלמית.

64) תפיסה זו של מהלך המאורעות, ששימשו רקע לתעודה, נראית לי עדיפה על ההשערה הכרוכה בהעתקת התעודה לשנת 122, שהיא שנת הקונסולט של פאניוס, שמחזיקים בה: Unger, Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der Akademie der Wissenschaften zu München, 1895, 575 sqq.; Ed. Meyer, Ursprung und Anfänge des Christentums II, 275, כי בתעודה מדובר במפורש על פאניוס כעל *στρατηγός*, כלומר, פריטור. אילו היתה הכוונה לקונסולט שלו — היה מן הדין לכתוב *στρατηγός ὑπατος*, או, בהתאם לתהליך שהתחיל בסוף המאה השניה, היפאטוס (*ὑπατος*) בלבד. על השימוש אצל פוליביוס ראה: Mentz, De magistratuum Romanorum Graecis appellationibus, 1894, 11 sqq.; Holleaux, op. cit., 48 sqq. העתקתה של התעודה לשנת 122 מתקבלת על הדעת מתוך בחינת המצב ההיסטורי הריאלי, שכן באותו פרק־זמן כבר הצליח אנטיוכוס השמיני גריפוס להגיע לעליונות גמורה. הוא נתמך ע"י השלטונות המצריים ובעצם לא היו לו עוד מתנגדים כלל. קשה להניח, שבימים אלה דווקא ראה יוחנן הורקנוס טעם להתגרות בו בגלוי בשל כיבושיו הישנים של אנטיוכוס סידטס.

65) הפעם עולה מספרם של הצירים על זה של הפעמים הקודמות. אפשר ייחס יוחנן הורקנוס חשיבות מיוחדת למשלחת זו לנוכח המצוקה, שהיה נתון בה. השווה: Buettner-Wobst, De legationibus reipublicae liberae temporibus Romae missis 1876, 18 sqq.

66) *ὁ μόνος Πτολεμαῖος ὁ Ἀλεξανδρέων βασιλεὺς διὰ τὸ εἶναι σύμμαχος ἡμέτερος καὶ φίλος καὶ τλ.*

67) ראה, למשל: Inschriften von Pergamon, Nos. 5, 157 A, 224 A, 251, 254.

חלקם של הסטרטגים בקבלת ההחלטה תואם את הנוהג של פרגאמון, הידוע לנו מתוך הכתובות.⁶⁸ רוב הביטויים המצויים בתעודה הם מהשגורים ביותר בתעודות היווניות הרגילות.⁶⁹ כמה מהקשיים שבה מקורם בעובדה, שהתעודה הועברה אלינו בצינורות המסורת הספרותית. אף ההצהרה מצד בני פרגאמון בסוף ההחלטה על הידידות שהיתה קיימת, כביכול, ביניהם לבין היהודים בדורו של אברהם, אינה צריכה להתמיהנו לאור הנימוסים המקובלים בדיפלומאטיה ההלניסטית.⁷⁰

אך בעוד שהתעודה אינה מעוררת בעיות מבחינה דיפלומטית מחולקות הדעות במחנה החוקרים לגבי זמנה ומשמעותה של התעודה הרומית בהיסטוריה המדינית. ברור, שהורקנוס הנזכר בה אינו אלא יוחנן הורקנוס הראשון, שכן בזמנו של הורקנוס השני לא היה בנמצא מלך תקיף בשם אנטיוכוס, שהיה בכוחו לכבוש כיבושים בארץ־ישראל. בימיו של יוחנן הורקנוס הראשון מלכו בסוריה שלושה מלכים בשם אנטיוכוס: אנטיוכוס השביעי סידטס, אנטיוכוס השמיני גריפוס ואנטיוכוס התשיעי קזיוקנוס; ורק האחרון שבהם יכול להיות זהה עם אנטיוכוס בן אנטיוכוס, הואיל ואנטיוכוס סידטס היה בנו של דמטריוס הראשון ואנטיוכוס גריפוס בנו של דמטריוס השני. כמה חוקרים פסלו את הנוסח של יוספוס וקראו במקום "אנטיוכוס המלך בן אנטיוכוס" ("Ἀντίοχος ὁ βασιλεὺς Ἀντιόχου υἱός") "אנטיוכוס המלך בן דמטריוס"⁷¹. הנחתם היתה, שאנטיוכוס סידטס הוא המלך האחרון מבית סלווקוס, שהיה יכול לפעול בקנה מידה רציני נגד המדינה היהודית, ואילו כל שאר המלכים, ובכללם אנטיוכוס קזיוקנוס, לא היו מסוגלים לכך. לחיזוקה של דעה זו מסתמכים הם על דברי יוספוס, המדגיש את אולת־ידו של אנטיוכוס קזיוקנוס במאמציו הצבאיים לבלימת ההתפשטות היהודית. אך שיטה זו לא זו בלבד שמתבססת היא על תיקון דברי התעודה ללא הנמקה מספקת, אלא יוצאת גם מתוך הנחה כללית מוטעית, היינו, שאף אחד ממלכי בית סלווקוס המאוחרים לא היה מסוגל לבצע פעולה

Ibid. Nos. 5, 167, 249, 255; Athenische Mitteilungen XXXIII, 1908, למשל: (68) ראה, XXXV, 1910, 402, 376, 380. על משטרה של העיר פרגאמון — ובמיוחד על הפריטאנים והסטרטגים — ראה: Corradi, Studi ellenistici 1929, 347 sqq. (שם, עמ' 349 ואילך על הפריטאנים; עמ' 363 ואילך על הסטרטגים).

Hatzfeld, REJ LIII, 1907, 2 (69) טען שהמלה ἑκκλησία בתעודה אינה נזכרת בכתובות של פרגאמון, אולם ב־Cagnat, IGRR IV, No. 293, Col. II l. 69: παρακληθὼν εἰς τὴν ἑκκλησίαν; נאמר: ἀρχαίετιν.

(70) ראה, למשל, על כך: Bickerman, Mélanges Dussaud I, 94 sq. יש להדגיש, שבניגוד לתעודה שבספר מקבים א', יב, כ ואילך, (= קדמוניות יב, 226 ואילך) המדברת על קרבה בין ספרטה והיהודים דרך אברהם (ראה גם מקבים ב', ה, ט. השווה: Dornseiff, Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft I, 1946, 128 sqq.) אין זכר בהחלטתם של בני פרגאמון ליחס־קרבה ביניהם לבין היהודים. אברהם נזכר גם אצל סופרים יוונים כגון ניקולאוס מדמשק (קדמוניות א, 159 ואילך = Jacoby FGH II A 90 F 19) ואפולוניוס מולון (Reinach, Textes etc., No. 26). ספקנותם בעניין זה של חוקרים כגון Werner, Johann Hyrkan, 1877, 36; Magie, Roman Rule in Asia Minor, 1046 נראית לי מוגזמת.

(71) ראה: Ritschl, Rheinisches Museum XXVIII, 1873, 610 n. 31 (סוף ההערה).

צבאית בעלת חשיבות כל שהיא. המאורעות, שהתרחשו בימי אלכסנדר ינאי, מלמדים אותנו, שאף מלכים חלשים מאנטיוכוס קיזיקנוס פעלו רבות — כשהשעה שיחקה להם — נגד המדינה החשמונאית.⁷²

ייחוסם של התעודה הפרגאמנית ושל ה־*senatus consultum*. הכלול בה לתקופה מאוחרת מזו של אנטיוכוס סידטס הוא מחוייב המציאות גם בהתאם לתולדות פרגאמון. בתעודה מופיעים בני פרגאמון כבעלי בריתם (*σύμμαχοι*) של הרומאים⁷³. ואין להניח, שהעיר פרגאמון בתור שכזו — ולא מלכה אטאלוס — היתה בעלת בריתם של הרומאים, כל עוד ישב על כסא המלוכה איש מבית אטאלוס (כלומר עד שנת 133). אשר לשנים 129–132, שהן שנותיו האחרונות של אנטיוכוס סידטס, שוב יש להצביע על עובדת תלותו של יוחנן הורקנוס באנטיוכוס זה באותו זמן, תלות שהיתה מונעת פעילות מצד יוחנן הורקנוס ברומא. האצפולד טען בשעתו, ששום כתובת מאלו שהגיעו אלינו מפרגאמון אינה מסייעת להנחה, שהשלטון הרומי השאיר לעיר יומה כה מרובה ושכלל היתה לה רשות להקרא בעלת־בריתם של הרומאים לאחר מרידת אריסטוניקוס ודיכוייה (שנת 129)⁷⁴. אולם עיון מדוקדק בחומר הכתובות מלמד אותנו, שגם לאחר מרידת אריסטוניקוס היה לעיר מעמד חשוב בעיני הרומאים⁷⁵ וכי בכלל נהנתה מפרסטיג' רבה באסיה הקטנה בתקופה שבין דיכוי המרידה וסולא⁷⁶. לפיכך צריכים אנו לקבל את דברי התעודה כפשוטם

(72 למשל, דמטריוס השלישי אוקירוס (קדמוניות י"ג, 376 ואילך) וכן אנטיוכוס דיוניסוס (קדמוניות י"ג, 390 ואילך). השווה: A. v. Gutschmid, *Kleine Schriften* II, 308 sq. עיין: קדמוניות, י"ד, 253: καὶ αὐτοὶ πάντα ποιεῖν ὑπὲρ Ἰουδαίων σύμμαχοι ὄντες: Ἡρώδης κατὰ τὸ τῆς συγγαίης δόγμα ἐψηφισάμεθα. Hatzfeld, op. cit., 6: ראה: 74)

(75 כידוע, רשם אטאלוס השלישי בצוואתו, שהוא משאיר את פרגאמון במעמד של עיר חפשית (ראה: Dittenberger OGIS No. 338 = Cagnat, IGRR IV No. 289), והרומאים אישרו צוואה זו (OGIS No. 435 = IGRR IV No. 301). אריסטוניקוס המורד לא נהנה מעולם מתמיכת המעמדות השליטים בעריה היווניות של אסיה. אמנם בפרגאמון גילו חוגים מסוימים אהדה לאריסטוניקוס, אך פעילותם שותקה בשלבה הראשון (IGRR IV No. 292). על כן מלכתחילה לא היתה כל סיבה להניח, שחלה פגיעה ניכרת לרעה במעמדה של פרגאמון לאחר ארגונה של הפרובינקיה אסיה בידי הרומאים. ראה: Foucart, *La formation de la province romaine d'Asie*, 1903, 38; Dudley, *Journal of Roman Studies* XXXI, 1941, 98; Hansen, *The Attalids of Pergamon*, 1947, 142 sqq.; Magie, op. cit., 149 sq. הכתובות נזכרת במפורש ברית (*φιλία καὶ συμμαχία*) בין רומא ופרגאמון. הכתובת היא Dittenberger, *Sylloge* 3 694. עם פרסומה ייחסה לעיר אחרת (ראה: Fabricius, *Athenische Mitteilungen*, XXXVIII, 1913, 40 sq. Ad. Wilhelm, *Jahreshefte des österreichischen archäo-logischen Institutes* XVII, 1914, 18. עמד על הקשר שבין כתובת זו ובין פרגאמון. קשר זה הוא בחזקת ודאות בעיני L. Robert, *Études anatoliennes*, 49 n. 3. ראה גם Segre, *Athenaeum* N.S. XVI, 1938, 125.

(76 כך, למשל, נבחרה פרגאמון כבוררת בסכסוך שבין סרדיס לאפסוס. ראה: OGIS No. 437 = IGRR IV No. 297. בתעודה הפרגאמנית שלפנינו בקדמוניות נזכר גם לוקיוס פטיס, אחד מן הרומאים שחי בפרגאמון ונטלו חלק בחייה החברתיים. ראה: Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l'Orient*: 87 '616I 'anb[us]p[er]H'

ולייחסה לימיו של אנטיוכוס קיזיקנוס, כלומר לפרק הזמן שבין שנת 113, שבה עלה כבר אנטיוכוס קיזיקנוס לשלטון, לשנת 104 (שנת מותו של יוחנן הורקנוס) ⁷⁷. כמה מהחוקרים, שייחסו את התעודה לתקופת אנטיוכוס קיזיקנוס, היו סבורים, שנתחברה בשנותיו האחרונות ממש של יוחנן הורקנוס ⁷⁸. בהתאם לגישה זו מסתיימת אפוא תקופת יוחנן הורקנוס בכשלון מובהק, דבר העומד בסתירה לתמונה המצטיירת על פי המקורות, שבהם נזכרת תקופתו כתקופת זוהר. יוספוס אף מדגיש במפורש, ששנותיו האחרונות של יוחנן הורקנוס היו שנות אושר והצלחה. כן מן הראוי להצביע על העובדה, ששנתו האחת של אריסטובולוס הראשון (103–104), יורשו הישיר של יוחנן הורקנוס, נתברכה בנצחונות מזהירים וכי הצבאות החשמונאיים ערכו בה הסתערות רבת מימדים ⁷⁹. גם ממצאי המטבעות מלמדים, שאנטיוכוס קיזיקנוס היה נתון בשנים אלו במצב חמרי דחוק, שאינו תואם גילוי עוצמה צבאית ⁸⁰. היו שקישרו את התעודה שלפנינו עם המאורעות הכרוכים בכיבוש שומרון בידי הורקנוס ובניו, היינו, בשנים 107–108 בערך ⁸¹, ואולם בזיקה לפרשה זו דווקא מדגיש יוספוס את כשלונם החרוץ של אנטיוכוס קיזיקנוס. הוא מספר על התבוסה, שנחל זה האחרון בקרב נגד בניו של יוחנן הורקנוס, שרדפו אחריו עד לשערי סקיתופוליס ⁸², ומשקראו לו בני שומרון לעזרה בשנייה – הסתייע בששת אלפי החיילים, ששיגר לו תלמי לאתירוס וערך מסעי שוד בארצו של הורקנוס, אך לא העז, כעדותו של יוספוס, להתמודד אתו פנים אל פנים, שכן צבאו לא היה מסוגל לכך ⁸³. לאחר שסבל אבידות קשות נמלט לטריפוליס ומסר את הנהלת המלחמה לאחד ממצביאיו. תיאור זה שב"קדמוניות" אין בו אף רמז כל שהוא על נצחונות וכיבושים גדולים של אנטיוכוס התשיעי. האחרון מופיע כאן כמנהיג פרטיזני בעל כושר קרבי מוגבל, ולא כמלך מנצח המטיל אימה על המושל החשמונאי ומאלצו להזדקק לסיועו של הסינאט. אין גם מקום לטענה, שיוספוס העלים בכוונה את תבוסתו של המושל החשמונאי, שהרי אין זו דרכו של יוספוס ⁸⁴; וברי, שכיבוש שומרון אינו פרי של כשלון.

(77) בתעודה עצמה נאמר, שהיא נתנסחה בזמן שקראטיפוס שימש כפריטאניס. קראטיפוס נזכר גם ב־*Inscriptionen von Pergamon I, No. 247*, וראה פירושו של המוציא לאור שם, עמ' 162. ראה גם: *Athenische Mitteilungen XXVII, 1902, 126*, אך גם תאריך הכתובת אינו ברור. (ראה: *Reinach, REJ, XXXVIII, 1899, 161 sqq.*)

(79) יוספוס מדגיש את הצלחתו של יוחנן הורקנוס בסוף ימי שלטונו (קדמוניות י"ג, 299). על הנצחונות בתקופת אריסטובולוס עיין: קדמוניות י"ג, 304 ובייחוד שם סעיף 318 ואילך על הנצחונות בצפון.

(80) ראה: *Newell, Numismatic Notes and Monographs 84, 1939. p. 77*.

(81) בקדמוניות י"ג, 278 מספר יוספוס – בקשר למלחמתו של יוחנן הורקנוס בשומרון – על הסיוע הצבאי, שקיבל אנטיוכוס קיזיקנוס מידיה של תלמי לאתירוס, והוא מעיר, שהדבר אירע זמן קצר ביותר לפני שהודה על ידי אמו *καὶ ὅσον οὕτω τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐξέβλην καὶ αὐτὸς*. תלמי לאתירוס הודה סופית על ידי אמו בשנת 107. ראה: *Skeat, The Reigns of the Ptolemies 1954, 35 n. 15*. אולם *Otto und Bengtson, op. cit., 166* נוטים להקדים קצת את המאורעות בהתאם להנחתם, שתלמי לאתירוס הודה פעם או פעמיים מן השלטון לפני הדחתו הסופית בשנת 107.

(82) קדמוניות י"ג, 277.

(83) שם, סעיף 278.

(84) כך למעשה אין יוספוס, הכפות למקור הלניסטי עיין לחשמונאים, מספר על כל נצחון של אלכסנדר ינאי בקרב ממשי ומתוך הרצאתו מתקבל הרושם שמלך כובש זה נחל תבוסות בלבד בשדה הקרב (להוציא

לעומת זה יאפשר לנו שילובם של המקורות הספרותיים בידיעות מהחומר הנומיסמאטי, האפיגראפי ובמקצת גם הפאפירולוגי לשבץ את ה־*senatus consultum* הרומי, המובלע בתעודה הפרגאמנית, במסגרת כרונולוגית־מדינית מתקבלת על הדעת. המקורות הספרותיים— מחוץ ליוספוס—הנוגעים למלחמת האחים אנטיוכוס השמיני ואנטיוכוס התשיעי הם דלים מאד. מדיודורוס לא נותרה לנו אלא כרקטריסטיקה קצרה בלבד של אנטיוכוס התשיעי⁸⁵, ואילו אפיאנוס עוסק בפרשה זו רק בקטע מסכם אחד⁸⁶. ידיעות מלאות יותר מצויות אצל יוסטינוס, אם כי גם הוא דן בעיקר על פרט דרמטי אחד⁸⁷. חשיבות מיוחדת נודעת לקטע הקצר על כך, שנשתמר בכרוני־קון של אוסביוס. אמנם מן הראוי להטעים כאן, שאף על פי שגם המקורות הספרותיים עשויים להעמידנו על הקווים הכלליים של הפרשה, הרי אפשר לתאר את השתלשלות המאורעות מבחינה זמנית וכן את חלוקתם, לפי האזורים השונים של מלכות בית סלווקוס, בעיקר על יסוד החומר הנומיסמאטי⁸⁸.

מתוך הדברים שבכרוניקון של אוסביוס ניתן ללמוד, שאנטיוכוס השמיני הוסיף למלוך בשנה הרביעית לאולימפיאדה ה־166 (כלומר בשנות 112–113), ובאותה שנה פונה את מקומו לאנטיוכוס התשיעי⁸⁹. לפי עדות הכרוניקון, חזר אנטיוכוס השמיני רק בשנה השנייה לאולימפיאדה ה־167⁹⁰. יוצא אפוא, שהיה פרק זמן בין השנה הרביעית לאולימפיאדה ה־166 ובין השנה השנייה לאולימפיאדה ה־167, שבו היה אנטיוכוס התשיעי בבחינת מושל יחיד בכל מלכות בית סלווקוס, מסקנה הנובעת במידה מסוימת גם מהסעיף המסכם של אפיאנוס. על סמך חומר זה בלבד ניתן לשער, ששנים אלו, שבהן חלו הכיבושים וההסתערות הגדולה של אנטיוכוס התשיעי קיזיקוס, הן גם פרק־הזמן המתאים ביותר לנצחונותיו על יוחנן הורקנוס⁹¹. הנחה זו מתאשרת על ידי המטבעות,

כיבושי ערים במצור). במקרה מסויים (המלחמה באנטיוכוס דיוניסוס) עומד תיאורו בסתירה גלויה ל־Syncellus I, p. 559 (ed. Dindorf), שנוקק גם למקורות אחרים. ראה: Gelzer, Sextus Julius Africanus I 1880, 256 sqq.

(85) עיין: Diodorus XXXIV–XXXV, 34.

(86) עיין: Appianus, Syr. 69.

(87) עיין: Iustinus, XXXIX, 3 sq.

(88) על מלחמת האחים בסוריה לפי החומר הנומיסמאטי ראה: Bellinger, The End of the Seleucids, Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences XXXVIII, 1949, 66 sqq. ראה גם Jenkins, The Numismatic Chronicle, 6 ser. XI, 1951, 19 sqq. בחיבורו הנ"ל של בלינגר עמ' 87 יש לוח של מטבעות, המאפשר לנו לעקוב אחרי שליטתם של שני המלכים בכמה מן הערים החשובות ביותר של הממלכה. ראה גם התיאורים אצל Kuhn, Beiträge zur Geschichte der Seleukiden etc. 1891, 18 sqq.; Bevan, The House of Seleucus II, 253 sqq.; Bouché-Leclercq, Histoire des Séleucides, 402 sqq.

(89) עיין: Jacoby, FGH II B 260 F 32 (23), p. 1218.

(90) עיין: Jacoby, FGH II B 260 F 32 (24), p. 1218.

(91) ראה גם: Unger, op. cit., 590 sqq. דברי יוספוס על הצלחתו של יוחנן הורקנוס בימי מלחמת שני האחים ועל אולת ידם של אלה אינם עומדים בסתירה בשום פנים להנחה זו. יוספוס נטק כאן לשון של סיכום ואינו דן בפרטי ההשתלשלות. הפרשה המיוחדת של תקופת הגדולה הראשונה של אנטיוכוס קיזיקוס אינה נזכרת כלל.

שלפיהן כבש אנטיוכוס קיזיקנוס בשנת 112–113 את אנטיוכיה⁹², ושבמחציתה השנייה של שנת 113 או, לכל המאוחר, במחציתה הראשונה של שנת 112 היה הוא שליט בדמשק⁹³ ובעכר פטולמאס⁹⁴. ומה שמעניין אותנו במיוחד בפרשה הנדונה הוא, שעוד לפני אוקטובר 112 שלט הוא באשקלון⁹⁵. ואין ספק בדבר, שכיבוש החוף של ארץ ישראל לפני אוקטובר 112 כלל גם את יפו והנמלים היהודיים, שעליהם מדובר ב־*senatus consultum*. לאחר מכן, עם השתלטות אחיו על אנטיוכיה, נתרופף במקצת מעמדו של אנטיוכוס קיזיקנוס⁹⁶. אמנם גם בשנים אלו, וביחוד עד 108–109, לא היה כוחו של אנטיוכוס קיזיקנוס גורם מבוטל כל עיקר. בסוף 112 נשמט מידו השלטון באנטיוכיה, אולם הוא שב למשול בה במשך זמן־מה בשנים הבאות⁹⁷. בעכר פטולמאס הוא טבע מטבעות בשנים 111–112; 110–111; 109–108 ואף ב־106–107⁹⁸. בדמשק נתחלף השלטון כמה פעמים, אך המטבעות מוכיחות, שאנטיוכוס קיזיקנוס שלט בעיר בין שנת 113 לשנת 110⁹⁹. לעומת זה אין כל עדות לשליטתו באשקלון לאחר אוקטובר 112; ומסתבר, שניטלה ממנו כל השפעה בחוף הדרומי של ארץ ישראל.

בסיכום הדברים ניתן לקבוע, שלאנטיוכוס התשיעי קיזיקנוס היתה שליטה מסויימת בדרום סוריה במשך שנים מספר, אולם בנצחונותיו הגדולים זכה בשנת 113 ובמחצית הראשונה של שנת 112. כן מסתבר, שאף ההחלטה הרומית נגדו ולטובת יוחנן הורקנוס נתקבלה סמוך לאותו פרק־זמן ומתוך זיקה ישירה לנצחונות הנזכרים. בקשר לכך יש לשים לב לכתובת אחת, המעידה על קשרים הדוקים בימים ההם בין אנטיוכוס השמיני גריפוס, אויבו של אנטיוכוס קיזיקנוס, ובין חוגים רומיים. בחפירות באי דלוס, שהוא בבחינת בבואה של החיים המדיניים באגן המזרחי של הים התיכון, נתגלתה כתובת־הקדשה של אנטיוכוס גריפוס לכבוד אחד האישים הרומיים, גניאוס פאפיריוס קארבו, הקונסול של שנת 113¹⁰⁰, ויש להניח, שאנטיוכוס גריפוס, שנמלט לאֶספנדוס בדרום אסיה הקטנה, נהנה מסיועם של חוגים רומיים. הקבלה לכך יש לראות בתמיכה הרומית ביוחנן הורקנוס, שאף הוא היה אויבו של אנטיוכוס קיזיקנוס.

92 ראה: Newell, The Seleucid Mint of Antioch, American Journal of Numismatics LI, 92 (1918), 96 sq.

93 ראה: Newell, Numismatic Notes and Monographs 84, 1939, p. 70.

94 ראה: Newell, op. cit., 31 sqq.

95 המטבע של אנטיוכוס קיזיקנוס מאשקלון מתוארת אצל Imhoof-Blumer, Monnaies grecques 1883, p. 436 No. 118. ראה על כך: Macdonald, Zeitschrift für Numismatik XXIX, 1912, 104; Brett, The American Numismatic Society, Museum Notes IV, 1950, 50 sq. בלינגר בחיבורו הנ"ל עמ' 89 מצביע על קושי מסויים, הכרוך בצורת פני המלך, אך נדמה, שאין כאן סיבה מספקת לשלילת שייכותה של המטבע לאנטיוכוס קיזיקנוס.

96 ראה: Newell, American Journal of Numismatics LI, 98.

97 ראה: Newell, op. cit., 99; 101 sqq.

98 ראה: Newell, Numismatic Notes and Monographs 84, 1939, p. 33 sqq.

99 ראה: Newell, op. cit., 70 sqq.

100 הכתובת היא: OGIS No. 260 = Durrbach, Choix d'inscriptions de Délos, 1921, No. 121 = Roussel-Launey, Inscriptions de Délos, No. 1550. לשון הכתובת לפי ההוצאה האחרונה היא כדלקמן:

תמיכת הסינאט ביוחנן הורקנוס מתיישבת יפה גם עם תשומת־הלב המיוחדת המוקדשת בתעודה לתלמי "מלך האלכסנדרונים"¹⁰¹. כבר בראשית ימי מלכותו של אנטיוכוס קיזיקנוס נשתבשו היחסים בינו לבין חצר המלכות שבאלכסנדריה. קליאופטרה, שכפו עליה את הפרידה מבעלה תלמי סוטר השני, עברה לסוריה ונישאה לאנטיוכוס קיזיקנוס¹⁰². בדרך זו הפגין אנטיוכוס התשיעי איבה גלויה כלפי השלטונות באלכסנדריה. ברור, שהן לאנטיוכוס גריפוס והן ליוחנן הורקנוס היתה אפשרות להסתייע במצרים התלמית במאבקם עם אנטיוכוס קיזיקנוס. העובדה, שעד מהרה הורחק אנטיוכוס קיזיקנוס מאשקלון מתפרשת יפה על רקע התעניינותה המתמדת של חצר המלכות באלכסנדריה בשלטון בעיר זו. בשנים אלו היו קיימים קשרים הדוקים בין רומא לאלכסנדריה; ומיעוט הידיעות על כך במקורות הספרותיים¹⁰³ אין בו כדי לטשטש עובדה זו.

Βασιλεύς Ἀντίοχος Ἐπιφανὴς Φιλομήτωρ
[Καλλίνικος ὁ ἐγὶ βασιλέως Δημητρίου [καὶ βασιλίσσης]
Κλεοπάτρας Γναίων Πατρ[ῖου] Γαίου Κα]ρβωνα στρατη
[γὸν ἀνθύπατον? Ῥωμαίων] κτλ.

הכוונה כאן לגניאוס פאפיריוס קארבו, ששימש קונסול בשנת 113. קביעת תאריכה של הכתובת תלויה בהשלמת תארו של קארבו זה. דיטנברגר ב-OGIS השלים στ[α]τη[γόν] באופן זה היה יסוד להנחה, שהכוונה כאן לשנה, שבה כיהן פאפיריוס קארבו כפריטור; אולם השלמת דיטנברגר משאירה בשורה מקום ריק גדול מדי. על כן הציעו Roussel ו-Hatzfeld ב- BCH XXXIV, 1910, 395 sq. להשלים את התואר ולקרוא στ[α]τη[γόν] ὑπατον (= קונסול) או στ[α]τη[γόν] ἀνθύπατον (= פרוקונסול). רוסל, האצפלד ודורבאך העדיפו את ההשלמה האחרונה וייחסו את הכתובת לתקופת שירותו של קארבו כפרוקונסול. אך יש להעיר, שלפי המינוח של אותה תקופה, עשוי στ[α]τη[γόν] ἀνθύπατος להיות גם תרגום המונח פרופריטור. ואף פריטור המשמש כנציב בפרובינציה. ראה על כך, בזיקה לכתובת שלנו: Broughton, Transactions: Holleaux, Revue archéologique 5-série VIII, 1918, 235. of the American Philological Association LXXVII, 1946, 38. לפי אפשרות זו ניתן גם להניח, שהכתובת היא מאחת השנים הקודמות ל-113. אך מאחר שגם ההשלמה στ[α]τη[γόν] ὑπατον אפשרית היא, ניתן לקבוע את הכתובת גם לשנת הקונסולט של קארבו (113). העובדה, שהיה עסוק באותו פרק־זמן במלחמת הקימברים, אינה סותרת לחלוטין את הנחתנו זו, שכן אנטיוכוס גריפוס (הוא אפיפנס פילומטור שבכתובת) יכול היה גם לכבדו בשנה זו על מעשים, שעשה למענו בשנה הקודמת או בגלל מעשים שנעשו ביזמתו באותה שנה עצמה.

101) הכוונה כאן לתלמי סוטר השני, הידוע כתלמי לאתירוס. כמה חוקרים איטלקיים נוהגים להביא את ה־sc שלנו כהוכחה לכך, שהמלך תלמי אלכסנדר, אחיו של לאתירוס, היה בעל־בריתם של הרומאים. ראה למשל: Ciaceri, Processi politici e relazioni internazionali, 1918, 37 n. 3, 52; Manni, Rivista di Filologia N.S. XXVIII, 1950, 255. ודאי, שגם תלמי אלכסנדר יכול היה להיות לאחר־מכן בעל־בריתם של הרומאים, אולם אין הוכחה לכך בתעודתנו. הם הגיעו להנחה זו רק משום שאיחרו את תאריך התעודה לשנת 107 או לאחריה. לכינוי "מלך האלכסנדרונים" ראה את הביטוי "המלך באלכסנדר" דריה ובמצרים" (סוף המאה השנייה) ב-Supplementum Epigraphicum Graecum III, 378 B-Stuart Jones, Journal of Roman Studies XVI, 1926, 155 sqq. לכתובת זו: Justinus XXXIX, 3, 2 sq. עיין: 102

103) ראה: Manni op. cit., 253 sq.

אך גם מתוכם ניתן ללמוד על העניין הרב, שהיה לרומא באותה תקופה בממלכה התלמית.¹⁰⁴ כן מעמידות אותנו כתובות מדלוס על טיב היחסים שבין החוגים המסחריים האיטלקיים ובין מצרים התלמית.¹⁰⁵ גם לגבי שנת 112 עצמה יש ברשותנו עדות חשובה לזיקה שבין רומאים נכבדים לבין המדינה התלמית, והיא פאפירוס הדין בביקורו של הרומאי מְמִיוס במצרים ובהכנות של הפקידות המלכותית — גם מחוץ לבירה — לעריכת קבלת פנים לו.¹⁰⁶ עובדה זו עשויה להעיד על מהות היחסים בין שתי המדינות; ומבחינה זו אין הבדל בדבר, אם היה זה ביקור פרטי או רשמי. מכל האמור יוצא, שההחלטה הרומית לטובת יוחנן הורקנוס, שהיתה מכוונת נגד אנטיוכוס קיזיקנוס ושהביאה בחשבון את האינטרסים של מלך מצרים, הולמת יפה את המסיבות המדיניות בשנות 113 ו-112. בניגוד לנאמר בתעודה הקודמת (קדמוניות י"ג, 260 ואילך), תומך הפעם הסינאט, ללא כל הסתייגות, בתביעות היהודים.

העובדה, שאפולוניוס בן אלכסנדר מופיע בתעודות השניה והשלישית, אך אינו נזכר בראשונה, עשויה לשמש חיזוק להנחה, שהתעודה השנייה קרובה יותר מבחינה כרונולוגית לתעודה השלישית מאשר הראשונה. פעולתו של אפולוניוס דומה לזו של נומניוס בן אנטיוכוס, שפעל בימי יונתן ושמעון ובראשית ימיו של יוחנן הורקנוס. ניתן ללמוד משהו גם משמו של אחד הצירים הנזכרים בתעודה השלישית, והוא אינאס בן אנטיפטרוס. אפשר הוא בנו של אנטיפטרוס בן יאסון מתקופת שמעון החשמונאי, כלומר, בן אחיהם של אלכסנדר בן יאסון שבתעודה הראשונה ושל דיודורוס שבתעודה השניה — מסקנה העולה בקנה אחד עם הכרונולוגיה, שהוצעה על ידינו לגבי שלוש התעודות.

בדיקת התעודות הדנות ביחסי רומא ויהודה בימיו של יוחנן הורקנוס מגלה לנו, שהמדינה החשמונאית באותו זמן השתדלה בעקיבות לקיים את קשרי-הידידות עם הרפובליקה הרומית. בשנת 134 חידש יוחנן הורקנוס את הברית של קודמיו עם רומא, כאמצעי לבלימת שאיפות ההתפשטות של אנטיוכוס סידטס (קדמוניות י"ד, 145 ואילך). לא מן הנמנע הוא, שההשפעה הרומית בימים ההם ריסנה במידה מסוימת מלך זה. לאחר מותו של אנטיוכוס סידטס (שנות העשרים של המאה השנייה), משנתגלו באופק סיכויים לפעולות-כיבוש, ניסה שוב יוחנן הורקנוס להבטיח את תמיכתה של רומא בכך (קדמוניות יג, 260 ואילך). בראשית ימי מלכותו של אנטיוכוס קיזיקנוס, עם התחדשות עצמתה של מלכות בית סלווקוס, שוב פנה יוחנן הורקנוס לרומא (קדמוניות י"ד, 247 ואילך). ההתפשטות הגדולה של מדינת החשמונאים בסוף ימי שלטונו של יוחנן הורקנוס חלה במידה מסוימת על רקע הקשרים המדיניים עם גורמים שונים, שנשתלבו במדיניות הרומית במזרח.

קו חשוב שני במדיניות החוץ של יוחנן הורקנוס הוא הידידות עם חצר המלכות באלכסנדריה, ידידות יציבה לא פחות מזו עם רומא. אמנם המקורות שברשותנו אינם מזכירים במפורש התערבות

(104) עיין, למשל: יוספוס נגד אפיפן ב', 50; 8, 8; Diodorus XXXIII, 28 a; Iustinus XXXVIII, 8, 8; 50. השווה גם: Cichorius, Untersuchungen zu Lucilius, 1908, 320 sqq.

(105) עיין, למשל: Roussel et Launey, Inscriptions de Délos, Nos. 1526–1527.

(106) עיין: The Tebtunis Papyri I No. 33 = Hunt and Edgar, Select Papyri No. 416.

השווה: Ad. Wilhelm, Journal of Roman Studies XXVII, 1937, 145 sqq.

של חצרה-מלכות התלמית לטובת המורדים בתקופתו של יהודה המקבי¹⁰⁷; אך התמונה בעניין זה מתבהרת יותר בימיו של יונתן החשמונאי. זה האחרון נמצא עם אלכסנדר בלס במחנה אחד, שבראשו עמד תלמי פילומטור מלך מצרים¹⁰⁸, ואותו מחנה נהנה גם מתמיכתו של הסינאט הרומי. הקשר שבין המדיניות החשמונאית והרומית מכאן לבין המדיניות התלמית מכאן משתקף בימיו של יוחנן הורקנוס ברקע לשתיים מתוך שלוש התעודות הנדונות. כאמור, יש לייחס את התעודה ב"קדמוניות" י"ג, 260 ואילך לתקופת האיבה שבין דמטריוס השני לבין מצרים התלמית. בימים ההם קיים יוחנן הורקנוס יחסי-ידידות עם אלכסנדר זבינא. שנהנה מתמיכתם של התלמיים. לאחר מכן נלחם יוחנן הורקנוס במחנה אחד עם אנטיוכוס גריפוס ועם מצרים התלמית באנטיוכוס קיזיקנוס. שלושתם זכו לסיוע מצד רומא. בתעודה שב"קדמוניות", י"ד, 247 ואילך משתקף מצב עניינים זה.

לטיפוח יחסים אלה בין מצרים התלמית לבין יהודה החשמונאית בימיו של יוחנן הורקנוס סייעה גם השפעתה הגדולה של היהדות המצרית באותן שנים. גם המדור, שהוקצה לפרשה זו בסקירתו של יוספוס, מעיד על הקשר שבין השפעה זו ובין ההתרחשויות המדיניות¹⁰⁹. על יחסים הדוקים בין יהודי מצרים ובין ירושלים של ימי יוחנן הורקנוס (שנות העשרים של המאה השנייה) יש ללמוד גם מתוך האגרות שבראשית ספר מקבים ב'¹¹⁰. יחסים אלה נמשכו בימי אלכסנדר ינאי¹¹¹.

זיקה זו בין מלכות בית תלמי לבין מדינת החשמונאים הטביעה את חותמה גם על היחסים שבין החשמונאים ובין אשקלון. יחסם האוהד של בני אשקלון לצבאות בית חשמונאי נזכר פעמיים בימיו של יונתן החשמונאי. בניגוד לתושביהן של ערי החוף האחרות, שנלחמו בחירוף-נפש ביונתן, קיבלה אותו אשקלון בסבר פנים יפות¹¹². בתקופת אלכסנדר ינאי שרדה אשקלון כמובלעת העצמאית היחידה של מלכות בית חשמונאי באיזור שמדרום לכרמל. עובדה זו אינה תוצאה של רגשות ידידות, שרחשו בני אשקלון לחשמונאים, שהרי פילון מעיד במפורש על איבתם ליהודים¹¹³; כאן שוב מורגשת השפעת הקשרים ההדוקים שבין עיר זו ובין מצרים התלמית. בימיו של תלמי פילומטור היתה אשקלון במחנה אחד עם יונתן החשמונאי, בעל בריתו

(107) על פעילות פרו-תלמית בערב המרד החשמונאי ראה: מקבים ב', ה, ה ואילך (מרידת יאסון). השווה את הידיעות על תנועת ההתמרדות שקמה באותו זמן בערי החוף (Jacoby FGH II B 260 F 56, p. 1227). עיין גם: מלחמת היהודים א', 31 ואילך. ראה גם: W. Otto, Zur Geschichte der Zeit des 6. Ptolemäers, 1934, 66 sq.

(108) עיין: מקבים א', י, נא ואילך; קדמוניות, י"ג, 80 ואילך. השווה: Volkman, Klio XIX, 1925, 403 sqq.

(109) עיין: קדמוניות י"ג, 284 ואילך.

(110) על הכרונולוגיה של אגרות אלה ראה: Bickermann, ZNTW XXXII, 1933, 233 sqq.

(111) עיין: קדמוניות י"ג, 354.

(112) מקבים א', י, פו; יא, ט.

(113) המשלחת אל גאיוס, 205: Ἀσκαλωνίταις δὲ ἀσύμπατος τις καὶ ἀνατάλλατος δυσμένεια. ἡ ἰουδαία ἔστιν ἀπὸ τοῦ ἑρῶς χάραος οἰκίτορας. ἰουδαίους ἐστὶν ἀτλ. 477; 460.

של תלמי¹¹⁴. בראשית ימיו של אלכסנדר ינאי הובטח מעמדה של אשקלון ע"י קשרי הידידות, שהיו קיימים בינה לבין קליאופטרה השלישית, בעלת־בריתו של ינאי. בשנת 101, לאחר מות קליאופטרה, הוסיפה אשקלון לקיים יחסי־ידידות עם כל המלכים שמלוכו באלכסנדריה, ובדרך זו עלה בידה לשמור על מעמדה במשך כל התקופה החשמונאית¹¹⁵.

הברית עם רומא סייעה ליוחנן הורקנוס בטיפוח קשרים בינלאומיים. כשם שיונתן החשמונאי ושמעון קיימו קשרים עם לקדימון, במסגרת יחסיהם עם רומא, כן טיפח יוחנן הורקנוס יחסים עם פרגאמון ועם אתונה ובוודאי גם עם ערים אחרות.

לעתודות הנדונות נודעת חשיבות לא רק להכרת ההיסטוריה המדינית, אלא במידה ידועה גם לחקר ההתפתחות החברתית ביהודה. מי היו האנשים, שייצגו את יהודה כלפי חוץ? מתוך כתובות של ערים יווניות שונות ידוע לנו על יחס הכבוד הגדול, שהן רחשו לאנשים, שייצגו אותן כלפי חוץ, ובייחוד כלפי הרומאים¹¹⁶. בדרך כלל נמנו אנשים אלה עם השכבות המיוחסות ביותר של העיר, ואף נציגי יהודה היו בני החוגים המכובדים שבאומה. באותם מקרים, שבהם ניתן לעמוד על מוצאם של אותם אישים, נקבע שהם היו ממעמד הכהונה. מסתבר, שלשליחויות החשובות ביותר נבחרו נציגים מאותם חוגים, ששימשו גם קודם לכן באי כוחה של ירושלים בחצרות המלכים של אלכסנדריה ואנטיוכיה. בתקופת המעבר משלטון בית־תלמי לשלטון בית סלווקוס נתקלים אנו ביוחנן בן הקוז, האיש שניהל בהצלחה את המשא והמתן עם המלך להבטחת זכויותיה של ירושלים¹¹⁷. יוחנן זה היה בן למשפחת כהנים ממשמר הקוז. אחד משני הצירים שנשלחו על־ידי יהודה בשנת 161 לשם כריתת הברית עם רומא היה אוֹפּוֹלֶמוֹס בן יוחנן בן הקוז¹¹⁸. ניתן אפוא לציין, שמתוך אותו בית כהנים ממשמר הקוז קמו האישים המרכזיים, שייצגו את האומה היהודית כלפי חוץ. אשר ליאסון בן אלעזר, הצייר השני, נראים הדברים, שאף הוא נמנה עם אותה שדרה חברתית, שאחד מבניה היה אוֹפּוֹלֶמוֹס בן יוחנן. אפשר לבסס השערה זו על שם האב אלעזר, שכן רובם הגדול של בעלי שם זה בימי בית שני היו כהנים¹¹⁹. ויש

(114) בעניין היחסים הידידותיים, ששררו באותו זמן בין יונתן לבין תלמי פילומטור עיין: מקבים א', יא, ה–ז.

(115) דבר זה מתברר היטב מהחומר הנומיסמאטי. ראה: Brett, American Journal of Archaeology XLI, 1937, 452 sqq. ראה גם: קנאל, תרביץ כד, תשט"ו, עמ' 9 ואילך.

(116) ראה: L. Robert, Études anatoliennes, 52 sqq.

(117) עיין: מקבים ב', ד, יא.

(118) על אישיותו של אוֹפּוֹלֶמוֹס ראה לאחרונה: Schunck, Die Quellen des I und II. Mak-kabäerbuches, 1954, 70 sqq. אפשר, שגם בן סירא נמנה עם בני־הקוז. ראה: קליין, לשוננו א, תרפ"ט, עמ' 341. בעניין בני הקוז ראה גם: Avigad, Israel Exploration Journal VII, 1957, 146 sqq.; Albright, BASOR 148, 1957, 28 sqq.

(119) כך, למשל, אלעזר הכ"ג מהמאה השלישית לפני הספירה (אגרת אריסטאס; קדמוניות יב, 40 ואילך); אלעזר הכהן (מקבים ד', ה, ד), שמת מות קדושים בימי גזירות אנטיוכוס; אלעזר הכהן שבמצרים (מקבים ג', ו, א); אלעזר כהן המקדש בימי קראסוס (קדמוניות יד, 106 ואילך); הכהן הגדול אלעזר בן ביתוס (קדמוניות יז, 339 ואילך); הכהן הגדול אלעזר בן חנן (קדמוניות יח, 34); אלעזר בן חנניה, מראשי המרד הגדול; אלעזר בן חרסום הכהן שבאגדות התלמוד. אמנם השם אלעזר לא היה מיוחד לכהנים בלבד, אך בעיקר נקראו הם בשם זה.

להטעים עובדה אופיינית, שלא רק יאסון בן אלעזר מילא תפקיד נכבד בכריתת הברית עם רומא בשנת 161, אלא אף כל שלושת בניו — אנטיפטרוס, אלכסנדר ודיודורוס — שימשו באי כוחה של יהודה ברומא¹²⁰.

(120) אפשר, שגם אפולוניוס בן אלכסנדר היה בנו של אלכסנדר בן יאסון. על היסוד התורשתי בחברה קול בית שני ראה גם: בער, ציון יז, תשי"ב, עמ' 41, הערה 128.